

ПЕДАГОГІКА

УДК 371.048.4

Віктор КАВЕЦЬКИЙ,

м. Тернопіль, Україна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

Дарина ТАРАРУК,

м. Хмельницький, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4962-1620>

ПРОФЕСІЙНІ ОРІЄНТИРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА СВІДОМОГО ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

Анотація. У статті «Соціально-професійні орієнтири старшокласників закладів загальної середньої освіти як основа свідомого вибору професії» досліджено особливості формування позицій оптантів щодо питань, пов'язаних з вибором напряму професійної самореалізації. Наголошено на тому, що структурні суспільні перетворення потребують якісно нового підходу до організації профорієнтаційної діяльності в освітніх закладах. Зазначено, що за створення умов для забезпечення високого рівня готовності до вибору професії учнями, необхідно враховувати ставлення самих оптантів до такої проблеми. Тож метою було проаналізувати динаміку розвитку соціально-професійних орієнтирів старшокласників як основи свідомого професійного самовизначення. У статті висвітлено підходи до окреслення сутності професійного самовизначення як цілісного процесу, наведено його основні показники на стадії оптації та критерії для визначення ступеня готовності

оптантів до вибору фаху. Визначено мотиваційну основу професійного самовизначення як систему стимулів, що спонукають особистість на реалізацію потреби в професійній самореалізації. Виокремлено чинники, під впливом яких формується ставлення до тих чи інших професій.

У статті наведені результати анкетних опитувань старшокласників Тернопільської області проведених в 2011, 2014, 2017 і 2020 роках, що дало змогу проаналізувати динаміку формування позицій оптантів щодо питань, пов'язаних з вибором напряму професійної самореалізації, у часовому розрізі. Визначено найпрестижніші, з точки зору оптантів, професії а також вплив ставлення до того чи іншого фаху на вибір подальшого професійного шляху. Досліджено зміни в уподобаннях оптантів крізь призму років. Наведено перелік найбажаніших, з точки зору учнів, напрямів подальшої професійної самореалізації а також виокремлено професії, попит на які серед оптантів спадає або зростає з часом. Детально проаналізовано мотиваційну основу професійного самовизначення, зокрема, визначено провідні мотиви вибору фаху учнями 9-го та 11-класів та досліджено зміни у формуванні мотиваційного ядра професійного самовизначення упродовж досліджуваних періодів. Проаналізовано найвагоміші чинники впливу на професійне самовизначення учнів і налаштованість оптантів на обстоювання самостійності свого вибору.

Ключові слова: оптант, професійне самовизначення, соціально-професійні орієнтири, мотиви вибору професії.

Victor KAVETSKYI,

Ternopil, Ukraine,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0925-5504>

Daryna TARARUK,

Khmelnytsky, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4962-1620>

PROFESSIONAL ORIENTATIONS OF SENIOR STUDENTS OF INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION AS THE BASIS OF CONSCIOUS CHOICE OF PROFESSION

Annotation. The article “Socio-professional guidelines of high school students in general secondary education as a basis for a conscious choice of the profession” explores the peculiarities of the formation of positions of applicants on issues related to the choice of professional self-realization. It is emphasized that structural social transformations require a qualitatively new approach to the organization of career guidance activities in educational institutions. It is noted that when creating

conditions to ensure a high level of readiness for students to choose a profession, it is necessary to take into account the attitude of the applicants themselves to this problem. Therefore, the aim was to analyse the dynamics of the development of socio-professional orientations of high school students as the basis of conscious professional self-determination. The article highlights the approaches to outlining the essence of professional self-determination as a holistic process and presents its main indicators at the stage of options and criteria for determining the degree of readiness of options to choose a profession. The motivational basis of professional self-determination as a system of incentives that motivate the individual to realize the need for professional self-realization is determined. The factors under the influence of which the attitude to certain professions is formed are singled out.

The article presents the results of questionnaires of high school students of Ternopil region conducted in 2011, 2014, 2017 and 2020, which allowed analysing the dynamics of forming positions of applicants on issues related to choosing the direction of professional self-realization, in time. The most prestigious professions, from the point of view of the applicants, as well as the influence of the attitude to one or another profession on the choice of the further professional path is determined. Changes in the preferences or options through the prism of years have been studied. The list of the most desirable, from the point of view of students, directions for further professional self-realization is given, and the professions for which demand among applicants decreases or increases over time are singled out. The motivational basis of professional self-determination is analysed in detail, in particular, the leading motives for choosing a profession by 9th, 11th-grade students are determined, and changes in the formation of the motivational core of professional self-determination during the studied periods are investigated. The most important factors influencing the professional self-determination of students and the attitude toward options to defend the independence of their choice are analysed.

Keywords: optant, professional self-determination, socio-professional guidelines, motives for choosing a profession.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в Україні, пов'язані з введенням воєнного стану внаслідок зовнішньої агресії, зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад усіх напрямів функціонування суспільства. Однак завжди, після складних часів, настає період розвитку, тож варто вже сьогодні аналізувати особливості відбудови країни у найближчій перспективі. Для відновлення повноцінної життєдіяльності вкрай необхідною буде підготовка висококваліфікованих фахівців у різних галузях народного господарства. Тож особливо актуальним стає питання створення умов для ефективного професійного самовизначення оптантів з урахуванням їхніх інтересів, можливостей та потреб ринку праці.

Аналіз досліджень. Над проблемою підготовки молоді до свідомого вибору професії працювало чимало дослідників. Зокрема, психолого-педагогічні аспекти формування готовності молоді до професійного самовизначення аналізували Ю. Гільбух, Г. Костюк, В. Моляко, Є. Павлютенков, Н. Побірченко,

Б. Федоришин, М. Янцур. Чимало сучасних українських дослідників спрямовують зусилля на розв'язання проблеми визначення напрямів ефективної підготовки оптантів до свідомого професійного самовизначення. Так, О. Вітвіцька проаналізувала психологічні умови підготовки випускників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) до вибору фаху в процесі профконсультації, А. Фрадинська виокремила компоненти готовності особистості до свідомого вибору професії, М. Вачевський і В. Рибалко визначили особливості профорієнтації в умовах сучасного ринку праці тощо. Однак важливо дослідити міркування самих оптантів щодо особливостей вибору ними майбутньої професійної діяльності. Це дасть змогу вибудувати профорієнтаційну роботу максимально ефективно як для особистості, так і для суспільства загалом.

Метою статті є аналіз динаміки розвитку соціально-професійних орієнтирів старшокласників ЗЗСО як основи ефективного професійного самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення розглядають як певний акт або стадію професійного становлення, відповідно, його сутнісною основою є неперервний процес пошуку й набуття людиною смислів своєї професійної діяльності, відкриття та реалізації свого «Я» як фахівця, здійснення вибору в проблемних ситуаціях, котрі ставить перед ним професійна діяльність, що постійно змінюється й ускладнюється [Радчук, 2012]. Л. Федоренко пропонує професійне самовизначення розглядати як процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також спосіб його реалізації через довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації та умовами, які створюють конкретні види діяльності та соціально-професійні потреби [Федоренко, 2018, С. 144].

Отже, у сучасному розумінні професійне самовизначення – це не одноразовий акт вибору напряму професійної самореалізації, а цілісний процес почергових виборів і здійснення конкретних кроків на шляху становлення особистості як професіонала. Це довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних і суспільних потреб який триває протягом всього життєвого і професійного шляху. Водночас фахівці наголошують, що роблячи певні вибори, особистість не звужує свої можливості, втрачаючи не обрані варіанти, а навпаки, відкриває для себе нові горизонти, розширює можливості для реалізації свого потенціалу.

Також важливо, аналізуючи процес професійного самовизначення особистості, розуміти його як частину складнішої системи [Ребуха, 2022]. Так, О. Вітковська професійне самовизначення розглядає не тільки як складник життєвого, соціального, особистісного самовизначення, але як цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються зазначені вище аспекти. А. Фрадинська аналізує професійне самовизначення як елемент таких систем:

1) соціального самовизначення, що передбачає пошук молодого людиною свого місця в житті, в соціальній структурі суспільства;

2) життєвого самовизначення – специфічної форми суб'єктно-об'єктної взаємодії, в якій особистість виступає справжнім суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається в хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки та дії як їх автор [Фрадинська, 2010, С. 136].

Відповідно, виділяють такі критерії для визначення ступеня готовності опитантів до професійного самовизначення: когнітивний критерій (здатність до самоаналізу; здатність до аналізу професій, наявність профінформаційних знань, адекватна самооцінка); мотиваційний критерій (сформованість ієрархії мотивів вибору професії; наявність стійкого інтересу до певної професії; сформованість професійних намірів); практичний критерій (наявність обґрунтованого особистого професійного плану та здійснення практичних заходів з його реалізації) [Мачуська, 2012, С.303]. Відповідно, високий рівень готовності опитантів до професійного самовизначення, можна охарактеризувати як сформованість у них активної позиції щодо пошуку напрямку своєї професійної самореалізації, позитивного ставлення до праці, належний рівень поінформованості про світ професій і обрану ними, зокрема, обізнаність щодо можливих варіантів здобуття відповідної освіти, сформоване мотиваційне ядро професійного самовизначення, наявність вмінь і навичок роботи з професіографічними матеріалами, вміння складати професійний план, зіставляти власні індивідуально–психологічні особливості з вимогами професій та розвивати в собі професійно значущі якості, відповідність обраного напрямку самоздійснення інтересам, здібностям, можливостям опитанта і соціальному запиту.

Важливим складником ефективного професійного самовизначення є мотиви вибору професії, які визначають як систему стимулів, що спонукають особистість на реалізацію потреби в професійній самореалізації. Водночас слід враховувати, що кожній особистості властива складна система мотивів. Визначальні мотиви можуть узгоджуватися між собою і взаємно підсилювати один одного або ж знаходитися в стані взаємного конфлікту. Фактично, будь-який напрям професійної самореалізації охоплює в собі комплекс умов, що далеко не в повному обсязі відповідає потребам опитанта. Певні умови він повністю сприймає, оскільки вони узгоджуються з його цілями та інтересами, другі – як необхідні, нав'язані зовні, треті – як важливі, але не доступні чи, навпаки, що не відповідають його бажанням. Тож під час підготовки учнів до професійного самовизначення потрібно враховувати як загальні підходи щодо формування мотиваційної основи вибору фаху, так й унікальне поєднання різновекторних спонукань окремої особистості.

Також важливо зважати на те, що на формування мотиваційної основи вибору фаху значною мірою впливає оцінення престижності того чи іншого напрямку професійної самореалізації. Престижність професій формується під впливом різноманітних чинників. Зокрема, беруться до уваги умови праці, можливість задовольняти інтелектуальні потреби, перспективність

для підвищення освіти, культури, кваліфікації працівника тощо. Важливо в профорієнтаційній діяльності враховувати як загальні тенденції в формуванні налаштувань учнів щодо тих чи інших професій, так й міркування конкретного оптанта стосовно престижності напрямів професійної самореалізації. З метою дослідження особливостей вибору професії, визначальних чинників впливу на професійне самовизначення та інших соціально-професійних орієнтирів було проведено відповідне анкетне опитування старшокласників Тернопільської області у 2011, 2014, 2017 і 2020 роках, що дало змогу проаналізувати динаміку формування позицій оптантів щодо питань, пов'язаних з професійним самоздійсненням у часовому розрізі. Усього дослідженням було охоплено 2017 учнів дев'ятого і 2024 учні одинадцятого класів.

Насамперед проаналізуємо уявлення школярів про престижність того чи іншого фаху. З 2011 р. до 2017 р. три перші місця серед професій, що найбільше цінувалися серед дев'ятикласників, посідали такі: юрист (від 36% у 2011 р. до 29,9% у 2017 р.), лікар (від 21,8% у 2011р. до 25,1% у 2017 р.) і програміст (від 16% у 2014 р. до 25,5% у 2017 р.). У 2020 р. зафіксовано певне спадання рейтингу професій юридичної сфери і зміцнення позицій ІТ-спеціальностей. Останні впевнено посіли першу позицію в оцінюванні учнями дев'ятого класу престижності професій – 45,9%. На друге, за рейтингом, місце респонденти вивели професію блогера – 37,7%., яку у попередніх дослідженнях, фактично, не називали оптанти. Також зафіксовано значне посилення позиції фаху підприємця: з 9,7% у 2014 р. до 32,8% у 2020 р. Традиційно високо поціновані спеціальності юридичної і медичної сфер фактично зберегли свої позиції у відсотковому значенні: відповідно 29,5% і 24,6%, поступившись лише місцем у рейтингу. Також серед престижних професій і видів діяльності у 2020 р. дев'ятикласники називали дизайнерів (29,5%) і тих, хто професійно працює в політиці.

Схожі тенденції щодо престижності професій зафіксовані у відповідях учнів одинадцятого класу. З 2011 р. до 2017 р. перші місця у рейтингу посідали професії юридичної (від 36,7% у 2011 р. до 45,4% у 2014 р.) і медичної сфер (від 19,8% у 2011 р. до 29,9% у 2017 р.). Водночас випускники шкіл значно більшої ваги, ніж їхні візаві з дев'ятого класу, надавали економічним спеціальностям: від 11% у 2011 р. до 20,1% у 2014 р.). У 2020 р. цю галузь до престижних зараховував кожен шостий респондент. Як і серед учнів дев'ятого класу, так й серед випускників ЗЗСО, зафіксовано тенденцію до зростання позитивного ставлення до професії програміста: з 6,2% у 2011 р. до 19,5% у 2014 р., 36,2% у 2017 р. і 65,1% у 2020 р. Також у 2020 р. майже кожен другий респондент з одинадцятого класу (42,9%) вважав професію блогера до найпрестижніших у суспільстві.

Підсумовуючи аналіз відповідей старшокласників щодо престижності того чи іншого фаху, варто відзначити певні тенденції. Зокрема, серед найбільш поцінованих старшокласниками зафіксовано, насамперед, професії традиційні: лікаря, юриста, економіста; водночас з кожним роком спостерігається зростання рейтингу професій ІТ-спеціальностей, також появилось нове

захоплення серед оптантів – заняття блогерством; у всі досліджувані періоди респонденти не високо оцінювали робітничі спеціальності.

Вплив престижності професій, з точки зору старшокласників, на вибір ними напряму професіоналізації досить вагомий: перелік вибраних професій за багатьма позиціями збігається з відповідним рейтингом поцінованих. Так, у майбутньому, опанувати фах лікаря планували від 8,6% дев'ятикласників у 2014 р. до 12,8% у 2017 р. і 9,8% у 2020 р., програміста – від 4,5% у 2011 р. до 9,2% у 2017 р. Водночас зафіксовано спадання зацікавлення юридичними спеціальностями: від 12% у 2011 р. до 6,6% у 2020 р., хоча професія правника продовжує входити в п'ятірку найбажаніших напрямів професійної самореалізації. Також чимало учнів дев'ятого класу планують в майбутньому опанувати робітничий фах: серед хлопців популярними є будівельні спеціальності а також праця водія і автомеханіка, а серед дівчат – кухаря, візажиста, перукаря.

Випускники шкіл також серед обраних у всі досліджувані періоди найчастіше називали фах лікаря (від 8,3% у 2011 р. до 7,9% у 2020 р.), і програміста (від 4,4% у 2011 р. до 7,9% у 2020 р.). Найбільшим попитом юридичні спеціальності користувалися в 2011 р., коли 8,1% тодішніх випускників у майбутньому бачили себе правником, далі фіксується зменшення кількості охочих обирати цей шлях професіоналізації. Водночас на противагу учням дев'ятого класу чимало випускників ЗЗСО планували опанувати фах економіста: від 6,8% у 2011 р. до 9,2% у 2020 р. В останній досліджуваний період популярними серед одинадцятикласників були також професії маркетолога, психолога, журналіста і підприємця.

Аналіз мотиваційної основи професійного самовизначення показує, що провідними мотивами вибору фаху дев'ятикласниками є відповідність майбутнього напряму професійної самореалізації інтересам оптанта (від 30,8% у 2014 р. до 67,2% у 2020 р.) і здібностям (від 16,5% у 2011 р. до 41% у 2020 р.) а також затребуваність, з точки зору респондентів обраної професії (від 16,8% у 2011 р. до 44,3% у 2020 р.). Такі позиції відповідають складникам відомої формули вибору професії «хочу» – «можу» – «треба». Однак зіставлення переліку популярних серед учнів дев'ятого класу професій з тими, які затребувані на ринку праці, фіксує певну невідповідність, оскільки часто оптанти зорієнтовані на так звані «надлишкові» професії, представників яких є чимало в статусі безробітних.

Вагомим аргументом вибору фаху для дев'ятикласників є належна матеріальна винагорода за працю, однак спостерігається тенденція до зменшення ваги цього чинника у часовому розрізі: у 2011 р. він був на першому місці серед провідних мотивів професійного самовизначення, а в 2020 р. - лише п'яте. У всі досліджувані періоди респонденти зважали також на наявність гідних умов праці, при чому, з часом зростає відсоток охочих працювати в комфортних умовах: від 16,8% у 2011 р. до 39,3% у 2020 р. Водночас так звані романтичні мотиви, намагання вибрати роботу, пов'язану з ризиком, що

не рідко фіксували дослідники соціально-професійних орієнтирів у підлітків раніше, фактично зовсім не відслідковується в сучасних дев'ятикласників: у всі досліджувані періоди таких фіксувалося не більше ніж 3-4%. Окрім матеріального чинника, інші утилітарні мотиви (бажання мати диплом про здобуття вищої освіти, відсутність труднощів у навчанні чи роботі та інші) не часто відображені у відповідях респондентів: їхня кількість не перевищувала 10%. У зв'язку з тим, що чимало оптантів обирають професії типу «людина» – «людина», одним з провідних мотивів є бажання задовольнити потребу в спілкуванні: від 16,8% у 2011 р. до 36,1% у 2020 р. У кожного восьмого в 2014р. і кожного третього дев'ятикласника в 2020 р. було бажання реалізувати свій творчий потенціал у майбутній професійній діяльності. Про намір реалізації своїх креативних здібностей в інтелектуальній сфері заявляв кожен четвертий (26,2%) оптант у 2020 р. а кожен шостий-сьомий (14,8%) мав намір створювати вироби власними руками. У певної частини (4-7%) респондентів фіксувалися широкі соціальні мотиви, наприклад, намагання допомагати іншим людям. Однак події 2022 р. показують, що у разі нагальної потреби, кількість молодих людей, які готові прийти, на допомогу різко зростає.

Як і серед учнів дев'ятого класу, серед випускників шкіл провідним мотивом вибору професії є відповідність обраного фаху інтересам (від 23,4% в 2011 р. до 55,6% в 2020 р.). Щодо інших складників формули вибору професії, то вони достатньо вагомими для одинадцятикласників, однак займають 4-6 позиції. Так, наявність відповідних здібностей і професійно значущих якостей важливими були для 20,1% у 2017 р. і 34,9% у 2020 р. респондентів, а потрібність обраного фаху на ринку праці відзначав кожен п'ятий оптант у 2014 р. і 39,7% у 2020 р. Також для чималої кількості одинадцятикласників (від 23,6% у 2014 р. до 42,9% у 2020 р.) важливим було задовольнити свою потребу в спілкуванні. Вагомим чинником у виборі фаху для випускників шкіл була належна оплата праці: від 22,1% у 2011 р. до 44,7% у 2017 р. У 2020 р. бажання мати хорошу матеріальну винагороду за працю зафіксовано у кожного третього респондента (33,34%). Також для випускників шкіл вагомим аргументом у виборі фаху є наявність хороших перспектив для кар'єрного зростання: від 14% у 2011 р. до 39,7% у 2020 р. і престижність професії: від 10,6% у 2014 р. до 31,7% у 2020 р. Водночас, як і їхні візаві з дев'ятого класу, одинадцятикласники нехтують романтичними мотивами. У цілому ж, вибір професії випускниками ЗЗСО достатньо прагматичний, зокрема, відсоток учнів, для яких важливим був творчий складник праці, у всі досліджувані періоди не переважав 14%. Також, порівняно з налаштуваннями дев'ятикласників, зменшується кількість охочих створювати продукт власними руками, що є очевидною закономірністю – чимало охочих опанувати «реалістичні», за визначенням Дж. Голланда, професії вступали у заклади професійної освіти після закінчення основної школи. Водночас, зростає відсоток тих, хто бажав отримувати інтелектуальне задоволення від праці: відповідно 26,2% серед дев'ятикласників і 47% серед одинадцятикласників. Кожен десятий (від 10,6% у 2011 р. до 9,5% у

2020 р.) випускник школи, вибираючи фах, зважав на можливості їздити у відрядження. Наявність широких соціальних мотивів, насамперед, прагнення допомагати іншим зафіксовано в 5-8% одинадцятикласників. Водночас, кожен п'ятий випускник школи (23,8% у 2020 р.) у виборі фаху зважав на можливість виявляти незалежність у праці. Серед дев'ятикласників таких 16,4%.

Підсумовуючи аналіз мотиваційної основи професійного самовизначення відзначимо те, що старшокласники намагаються у виборі фаху врахувати як свої інтереси і можливості, так й запит ринку праці [Кавецький, 2020]. Важливо, щоб в теперішній соціокультурній реальності збереглося це налаштування і оптанти змогли знайти оптимальний спосіб професійної самореалізації в кардинально нових умовах. Зафіксована установка на прагматичний підхід до вибору фаху повинна цьому сприяти.

Визначальним чинником впливу на вибір професії дев'ятикласниками є батьки: від 34% у 2011 р. до 23,1% у 2020 р. Також підлітки визнають вплив представників професії (від 12% у 2011 р. до 9,8% у 2020 р.) і засобів масової інформації (від 8,5% у 2011 р. до 14,4% у 2020 р.). Слід зазначити, що в останні досліджувані періоди значно зріс вплив Інтернет ресурсів на процес професійного самовизначення. Частина респондентів, від 5,7% в 2014 р. до 6,6% у 2020 р., зважали на поради авторитетних для них людей або ж на позиції своїх друзів та однокласників. На жаль, педагогічні працівники ЗЗСО, які мали визначальний вплив на кожного десятого (9,3%) дев'ятикласника в 2011 р. з кожним наступним досліджуваним періодом його втрачали: в 2020 р. лише 1,6% респондентів визнавали цей вплив. Переважна більшість оптантів наголошувала на самостійності свого вибору: від 27,45 у 2014 р. до 62,3% у 2020 р. Така тенденція може бути пов'язана із демократизацією інститутів соціалізації молоді, зокрема, батьки більше зважають на прагнення самого учня. Також, можливим поясненням є нерозуміння частиною оптантів впливу інших чинників, або ж фіксується характерне для підліткового періоду намагання довести свою самостійність.

У випускників шкіл найвагомим чинником впливом на вибір ними професії також є батьки (від 29,65 у 2011 р. до 21% у 2020 р.). Далі за значущістю є вплив представників професії (від 9,6% у 2011 р. до 19,7% у 2017 р.) та засобів масової інформації. До порад авторитетної, для оптанта, людини прислухався кожен десятий (10,4%) випускник школи в 2011 р. і кожен двадцятий (4,8%) в 2020 р. Як і дев'ятикласники, випускники школи теж не визнають вплив представників закладу освіти на професійне самовизначення. Дещо менший відсоток (від 22,4% у 2014 р. до 41,7% у 2020 р.) серед одинадцятикласників, порівняно з дев'ятикласниками, не визнає впливу жодних чинників на вибір шляху професійної самореалізації. Обстоювання оптантами самостійності свого вибору може стати фундаментом до формування активної позиції щодо подальшої професійної самореалізації, що є позитивним чинником в умовах глобальної трансформації суспільства, адже підвищує конкурентоспроможність особистості на ринку праці.

Висновки. Створюючи умови в закладах загальної середньої освіти для підготовки учнів до вибору фаху, важливо враховувати як кращі надбання теоретиків і практиків професійної орієнтації, так й тенденції в формуванні соціально-професійних орієнтирів оптантів загалом й кожного з них зокрема. Це дозволить забезпечити високий рівень готовності до свідомого професійного самовизначення в умовах структурних суспільних перетворень.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в подальшому аналізі особливостей розвитку соціально-професійних орієнтирів оптантів в новій соціокультурній реальності, а також створення системної моделі підготовки оптантів до вибору фаху, що передбачатиме використання інноваційних форм і методів профорієнтаційної діяльності та враховуватиме позиції самих учнів – головних суб'єктів професійного самовизначення.

Список літератури

1. Кавецький В.Є. Особливості соціально-професійних орієнтирів учнів ЗЗСО. Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2020: глобалізований простір інновацій: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 28 трав. 2020 р. / НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ; Біла Церква. Авторитет. 2020. С. 212–214.
2. Мачуська І.М. Дослідження рівня готовності до професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Випуск 16. Книга 2. 2012. С. 302–312.
3. Радчук Г. К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47
4. Ребуха Л. З. Готовність вчителів-гуманітаріїв до профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки, 2022. №1(349). Ч.1. С. 185–194.
5. Федоренко Л. П. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2018. Вип. 7. С. 143–149.
6. Фрадинська А. П. Свідомий вибір професії як головна проблема сучасної молоді. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2010. № 2. С. 135–139.

References

1. Kavetskyi V. Ie. Osoblyvosti sotsialno-profesiinykh oriientyriv uchniv ZZSO [Feature of socio-professional guidelines of student of general secondary education]. *Pedahohichna komparatyvistyka i mizhnarodna osvita 2020: hlobalizovanyi prostir innovatsii: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 28 trav. 2020 r. / NAPN Ukrainy, In-t pedahohiky NAPN Ukrainy ; zazah. red. O. I. Lokshynoi. Kyiv; Bila Tserkva. Avtorytet. 2020. S. 212–214.*
2. Machuska I. M. Doslidzhennia rivnia hotovnosti do profesiinoho samovyznachennia uchniv starshoho shkilnoho viku [Research of the level of readiness for professional self-determination of high school students]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Vypusk 16. Knyha 2. 2012. pp. 302–312 (In Ukrainian).*
3. Radchuk H. K. Osobystisne ta profesiine samovyznachennia yak chynnyk profesiinoho stanovlennia osobystosti [Personal and professional self-determination as a factor in the professional development of the individual]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. 2012. Vyp. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47 (In Ukrainian).*
4. Rebukha L. Z. Hotovnist vchyteliv-humanitariiv do proforiientatsiinoi roboty u zakladakh zahalnoisередnoi osvity [Readiness of humanities teachers for career guidance work in general secondary education institutions]. // *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia: Pedahohichninauky, 2022. №1(349). Ch.1. pp. 185–194 (in Ukrainian).*
5. Fedorenko L. P. Psykholohichni determinanty profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Psychological determinants of professional self-determination of high school students]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 12 : Psykholohichninauky. 2018. Vyp. 7. pp. 143–149 (In Ukrainian).*
6. Fradynska A. P. Svidomyi vybir profesii yak holovna problema suchasnoi molodi [Conscious choice of profession as the main problem of modern youth]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina». 2010. № 2. pp. 135–139 (In Ukrainian).*